

הבחירה החופשית

א. מסכת אבות | פרק ג

(טו) הכל צפוי, והרשות נתונה, ובטוב העולם נדון. והכל לפי רב המעשה:

רע"ב

והרשות נתונה - בידו של אדם לעשות טוב ורע כדכתיב (דברים ל) ראה נתתי לפניך היום את החיים וגו':

מהר"ל דרך חיים

מה שאמר הרשות נתונה, דבר זה כי מצד שהאדם בצלם הקב"ה נתן לאדם רשות לעשות מה שירצה ואין האדם מוכרח במעשיו, שכך פירוש זה הכל צפוי לפני הקב"ה ועם כל זה הרשות נתונה לאדם לעשות כמו שירצה, ואם רואה שהאדם רוצה לעשות חטא, אין הקב"ה מונע ממנו החטא מלעשות אלא הרשות נתונה לו. ודבר זה מפני כי האדם נברא בצלם אלהים ויש לו דמיון בזה גם כן אל הש"י, שהוא נברא בצלם אלהים, ואין הדבר הזה נמצא אל המלאכים שאין הבחירה בהם, והם עושים כפי אשר הקדוש ברוך הוא מנה אותם לעשות ולא ישנו את שליחתם, אבל האדם שנברא בצלם אלהים יש לו סגולה זאת שהוא ברשות עצמו, כמו הש"י שהוא עושה מה שירצה, וכך האדם יש רשות בידו לעשות מה שירצה והוא בעל בחירה:

ב. רמב"ם | הל' תשובה פרק ה

(הלכה א) רשות לכל אדם נתונה אם רצה להטות עצמו לדרך טובה ולהיות צדיק הרשות בידו ואם רצה להטות עצמו לדרך רעה ולהיות רשע הרשות בידו.

(הלכה ג) ודבר זה עיקר גדול הוא והוא עמוד התורה והמצוה.

(הלכה ד) אילו האל היה גוזר על האדם להיות צדיק או רשע או אילו היה שם דבר שמושך את האדם בעיקר תולדתו לדרך מן הדרכים או למדע מן המדעות או לדעה מן הדעות או למעשה מן המעשים כמו שבודים מלבם הטפשים הוברי שמים היאך היה מצוה לנו על ידי הנביאים עשה כך ואל תעשה כך הטיבו דרכיכם ואל תלכו אחרי רשעכם והוא מתחילת ברייתו כבר נגזר עליו או תולדתו תמשוך אותו לדבר שאי אפשר לזוז ממנו ומה מקום היה לכל התורה כולה ובאי זה דין ואיזה משפט נפרע מן הרשע או משלם שכר לצדיק השופט כל הארץ לא יעשה משפט.

ג. רבנו בחיי | שמות פרק ז

(ג) ואני אקשה את לב פרעה. רבים שואלים בכאן אם הקב"ה היה מקשה את לבו שלא ישלח אותם, למה הרבה עליהם המכות הגדולות ההם חיים, והנה זה חמס כפי הנראה, וה' יתברך צדיק לא יעשה עולה, ואם היה קושי הלב והסירוב לבלתי שלחם ממנו ומאתו איך היה מענישו על קושי לבו בכל המכות ההן:

והתשובה בזה כי פרעה היה רשע מצד אחר והיה חוטא כבר, ואילו היה חטאו מניעתו לשלח את בני ישראל והקב"ה מחזק את לבו באותה מניעה ומענישו עליה היה בזה חמס, אבל החטא לפרעה מבואר בכתוב שאמר (שמות א, י) הנה עם בני ישראל רב ועצום ממנו הבה נתחכמה לו, וכיון שהיה רשע וכופר מעצמו והזיד עליהם הוא ועמו נתחייב למנוע ממנו דרכי התשובה, הוא שהיה הקב"ה נותן בלבו שלא ישלחם, כי אם היו חוזרין בתשובה אי אפשר להענישם, והראיה מאנשי נינוה, ועל כן הוצרך למנוע מהם דרכי התשובה ואמר ואני אקשה את לב פרעה, כן כתב הרמב"ן ז"ל:

ובמדרש (שמות רבה יג, ג) ואני אקשה את לב פרעה, אמר רבי יוחנן מכאן פתחון פה למינים לומר לא היתה ממנו שיעשה תשובה, אמר רבי שמעון בן לקיש יסתם פיהם של מינים אלא אם ללצים הוא יליץ, מתרה בו פעם ראשונה שניה שלישית ואינו חוזר בו הוא נועל בו דלת מן התשובה כדי לפרוע ממנו מה שחטא, כך פרעה הרשע כיון ששיגר הקב"ה אצלו חמש פעמים ולא השגיח על דבריו, אמר לו הקב"ה אתה הקשית ערפך והכבדת לבך הריני מוסיף טומאה על טומאתך:

ולפי המדרש הזה יהיה פירוש ואני אקשה את לב פרעה, באחרונה, כי בחמש מכות ראשונות לא נאמר בהם רק ויחזק לב פרעה ויכבד פרעה את לבו, והנה לא רצה לשלחם לכבוד ה' יתברך, אבל כאשר גברו עליו המכות ונלאה לסבול אותן רך לבו והיה נמלך לשלחם מכובד המכות לא לעשות רצון בוראו, אבל בחמש אחרונות נאמר בהן ויחזק ה' את לב פרעה כי הקשה ה' את לבו למען ספר שמו בכל הארץ, וכענין שכתוב (יחזקאל לח, כג) והתגדלתי והתקדשתי וגו':

ד. רמב"ם | הל' תשובה פרק ו

(הלכה א) פסוקים הרבה יש בתורה ובדברי נביאים שהן נראין כסותרין עיקר זה ונכשלין בהן רוב האדם ויעלה על דעתן מהן שהקב"ה הוא גוזר על האדם לעשות רעה או טובה ושאינו לבו של אדם מסור לו להטותו לכל אשר ירצה, והרי אני מבאר עיקר גדול שממנו תדע פירוש כל אותן הפסוקים. בזמן שאדם אחד או

ה. מהר"ל | גבורות ה' פרק לא

ואני אקשה את לב פרעה. יש מקשים למה הרבה הקדוש ברוך הוא המכות על פרעה למען רבות מופתיו בארץ מצרים, ומאחר שהיה רוצה פרעה לשמוע למה נוהג עמו כל כך להקשות את לבו עד שלא יוכל לשמוע ואם כן המכות עליו בחנם על לא פשעו. ואין זה קשיא של כלום, כי מפני שאמר פרעה מי ה' אשר אשמע בקולו, הרשע הזה ועמו היו גורמים שלא יהיה נודע שמו ה', כי הכל ידעו הכפירה וגרם חלול שמו יתברך, לכך ראוי שיהיה נודע שמו ה' על ידם כיון שהיו כופרים בשמו יתברך, ולכן אמר ואני אקשה את לב פרעה למען רבות מופתיו בארץ מצרים וידעו כי שמי ה', תחת אמרו מי ה' אשר אשמע בקולו, ולפיכך חייב פרעה לתקן מה שקלקל כבר, עד שעל ידו יהיה נודע שמו יתברך לכך הקשה לבו שלא ישמע למען יביא עליו ה' מכות הכתובות ואז יהיה נודע שמו יתברך.

אמנם בשמות רבה בפרשת בא (פרשה י"ג) כי אני הכבדתי את לבו אמר רבי יוחנן מכאן פתחון פה למינים לא היתה ממנו שיעשה תשובה שנאמר כי אני הכבדתי את לבו אמר ריש לקיש יסתם פיהם של מינים אלא אם ללצים הוא יליץ, שהקדוש ברוך הוא מתרה באדם פעם ראשונה ופעם שנייה ושלישי ואינו חוזר והוא נועל לבו מן התשובה, כדי לפרוע ממנו מה שחטא, אף כאן פרעה הרשע כיון ששגר לו הקדוש ברוך הוא ה' פעמים ולא השגיח על זה אמר הקדוש ברוך הוא אתה הקשית ערפך ואין אתה חוזר בך הריני מוסיף לך טומאה על טומאתך הוי אומר כי אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו. ומדה זאת שהקדוש ברוך הוא מוסיף טומאה על טומאתם הוא דבר עמוק מאוד. וזה כי התשובה שייכת לאדם בשביל שמעשה החטא בא מן האדם אשר הוא בעל שינוי ותמורה, לכך אין מעשיו וחטאים שלו נחשבים מעשים גמורים. כי המעשה נחשב לפי העושה, והעושה הוא בעל גוף בעל שינוי ותמורה אף המעשה שלו אינו מעשה גמור, שמתחילה בא המעשה מן האדם אשר אפשר שישנה מעשה שלו מן רע לטוב, ולפיכך יכול לשנות מעשיו בתשובה ונחשב המעשה כלא היה מעולם. אבל אם מתרה בו, ההעדאה והתראה זאת עושים לו שמעשיו שלו נחשבים מעשה יותר שהרי העיד ולא שמע, וזהו מעשה גמור בודאי, אז נועל הקדוש ברוך הוא ממנו דרכי תשובה ומכביד את לבו. שקודם זה הקדוש ברוך הוא צופה לרשע שישנה את מעשיו שהוא מוכן אל השינוי ותמורה וישנה אותם אל הטוב, אבל כאשר עשה זה שהתרה בו ולא שמע הקדוש ברוך מוסיף לו טומאה על טומאתו לפי שזה הוא מוכן אל הטומאה ולא אל התשובה, וכאשר הוא מוכן עושה לו כדי להיפרע ממנו. והדברים אלו עמוקים מאוד אף כי נראים שהם נגלים וידועים, כי נועל הקדוש ברוך הוא דרכי תשובה, שהתראה שהוא עובר נראה שהוא חוטא בשכלו ובדעתו, ואין תשובה רק לטעות שהוא בא מן גוף האדם לא מן הדעת.

אנשי מדינה חוטאים ועושה החוטא חטא שעושה מדעתו וברצונו כמו שהודענו ראוי להפרע ממנו, והקב"ה יודע איך יפרע. יש חטא שהדין נותן שנפרעים ממנו על חטאו בעולם הזה בגופו או בממונו או בבניו הקטנים שבניו של אדם הקטנים שאין בהם דעת ולא הגיעו לכלל מצות קננינו הן וכתוב איש בחטאו ימות עד שיעשה איש, ויש חטא שהדין נותן שנפרעין ממנו לעולם הבא ואין לעובר עליו שום נזק בעולם הזה, ויש חטא שנפרעין ממנו בעולם הזה ולעולם הבא:

(הלכה ב) במה דברים אמורים בזמן שלא עשה תשובה, אבל אם עשה תשובה התשובה כתרס לפני הפורענות. וכשם שהאדם חוטא מדעתו וברצונו כך הוא עושה תשובה מדעתו וברצונו:

(הלכה ג) ואפשר שיחטא אדם חטא גדול או חטאים רבים עד שיתן הדין לפני דיין האמת שיהא הפרעון מזה החוטא על חטאים אלו שעשה ברצונו ומדעתו שמונעין ממנו התשובה ואין מניחין לו רשות לשוב מרשעו כדי שימות ויאבד בחטאים שעשה, הוא שהקב"ה אמר על ידי ישעיהו השמן לב העם הזה וגו' וכן הוא אומר ויהיו מלעיבים במלאכי האלהים ובזוים דבריו ומתעתעים בבניאיו עד עלות חמת ה' בעמו עד לאין מרפא, כלומר חטאו ברצונו והרבו לפשוע עד שנתחייבו למנוע מהן התשובה שהיא המרפא.

לפיכך כתוב בתורה ואני אחזק את לב פרעה, לפי שחטא מעצמו תחילה והרע לישראל הגרים בארצו שנאמר הבה נתחכמה לו, נתן הדין למנוע התשובה ממנו עד שנפרע ממנו, לפיכך חיזק הקב"ה את לבו. ולמה היה שולח לו ביד משה ואומר שלח ועשה תשובה וכבר אמר לו הקב"ה אין אתה משלח שנאמר ואתה ועבדיך ידעתי וגו' ואולם בעבור זאת העמדתין, כדי להודיע לבאי העולם שבזמן שמונע הקב"ה התשובה לחוטא אינו יכול לשוב אלא ימות ברשעו שעשה בתחילה ברצונו. וכן סיחון לפי עוונות שהיו לו נתחייב למונעו מן התשובה שנאמר כי הקשה ה' אלהיך את רוחו ואמץ את לבבו וכן הכנענים לפי תועבותיהן מנע מהן התשובה עד שעשו מלחמה עם ישראל שנאמר כי מאת ה' היתה לחזק את לבם לקראת המלחמה עם ישראל למען החרימם וכן ישראל בימי אליהו לפי שהרבו לפשוע מנע מאותן המרבים לפשוע תשובה שנאמר ואתה הסיבות את לבם אחורנית כלומר מנעת מהן התשובה. נמצאת אומר שלא גזר האל על פרעה להרע לישראל ולא על סיחון לחטוא בארצו ולא על הכנענים להתעיב ולא על ישראל לעבוד עכו"ם אלא כולן חטאו מעצמן וכולן נתחייבו למנוע מהן התשובה:

(הלכה ד) וכענין זה שואלין הצדיקים והנביאים בתפלתם מאת ה' לעזרם על האמת כמו שאמר דוד הורני ה' דרכך כלומר אל ימנעוני חטאי דרך האמת שממנה אדע דרכך ויחוד שמך וכן זה שאמר ורוח נדיבה תסמכני כלומר תניח רוחי לעשות חפצך ואל יגרמו לי חטאי למונעני מתשובה אלא תהיה הרשות בידי עד שאחזור ואבין ואדע דרך האמת ועל דרך זו כל הדומה לפסוקים אלו: